

Hans Fredrik Silén

Peter Stillnert

Andreas Kalsenius

1688-1750

Biskop i Västerås stift

Torvald Bergwall

Resliga gestalter i liten dalakyrka

Två profiler i Hosjö kapell

Stiftshistoriska sällskapet bildades 2008 och sällskapet stimulerar intresset för studier och forskning om Västerås stift genom att både ge ut en skriftserie och en småskriftserie.

Sällskapets uppgift är

att väcka, främja och stödja intresset för studier och forskning rörande Västerås stifts historiska utveckling (Stadgar för Stiftshistoriska sällskapet i Västerås stift § 1)

Stiftshistoriska sällskapet välkomnar nya medlemmar. Församlingar, pastorat och enskilda betalar en årsavgift på 50 kronor. Avgiften betalas på stiftets bankgirokonto 5490 – 2390.

Ange stiftshistoriska samt namn, adress och gärna e-postadress!

Ansvarig utgivare:
Stiftshistoriska sällskapet i Västerås stift
© Västerås stift 2021
Ingår i Stiftshistoriska sällskapets
småskriftserie, Västerås stift: Nr 3/2021

Innehåll

1. Utgivna böcker i skriftserien.....	6
2. Förord.....	7
3. Andreas Kalsenius, 1688-1750, Biskop i Västerås stift.....	9
4. Resliga gestalter i liten dalakyrka, Två profiler i Hosjö kapell	
Jesper Svedberg.....	25
Anders Lundström.....	33

Utgivna böcker i skriftserien

1. Förändringens vindar. Västerås stift 1958-2008. Claes-Bertil Ytterberg. 2009
2. Nådens ordning - Hållams Nils Nilssons målningar i Rättviks kyrka. Sune Garmo. 2010. (Utgiven på Vincent Förlag, Rättvik.)
3. Den myndige prosten Acrelius och Den ryktbare hovpredikanten Lindbom. Hans Lindqvist. 2011.
4. Historien om prästens boställe – speglad i Rättviks prästgårdar. Sune Garmo. 2011. (Utgiven på Vincent Förlag, Rättvik.)
5. Karl Cederqvist från Spannarboda till Addis Abeba. Eskil Forslund och Pelle Söderbäck. 2011.
6. Johan Stiernhök. Den svenske lagfarenhetens fader. Sune Garmo. 2012. (Utgiven på Vincent Förlag, Rättvik.)
7. Rättviks kyrkstallar – kulturarv och stöd för kyrkolivet. Sune Garmo. 2013. (Utgiven på Vincent Förlag, Rättvik.)
8. Orekrönika - Sven och Britta Hedin. Göran Hedin. 2014.
9. ”Undret i Hallstahammar” – om S:t Lars kyrkas tillkomst. Sven Georg Lindbom. 2015.
10. I frid som du har lovat. Minnesteckningar över präster och diakoner i Västerås stift 1993–2013. Redaktör Torvald Bergwall. 2015.
11. Reformationstidevarvet – sett från Siljans horisont. Sune Garmo. (2015) 2016.
12. Julia Sundells dagboks- och minnesanteckningar. Sune Garmo. 2016. (Utgiven på Vincent Förlag, Rättvik.)
13. Här slutar allmän väg. Sune Garmo. 2017. (Utgiven på Vincent Förlag, Rättvik.)

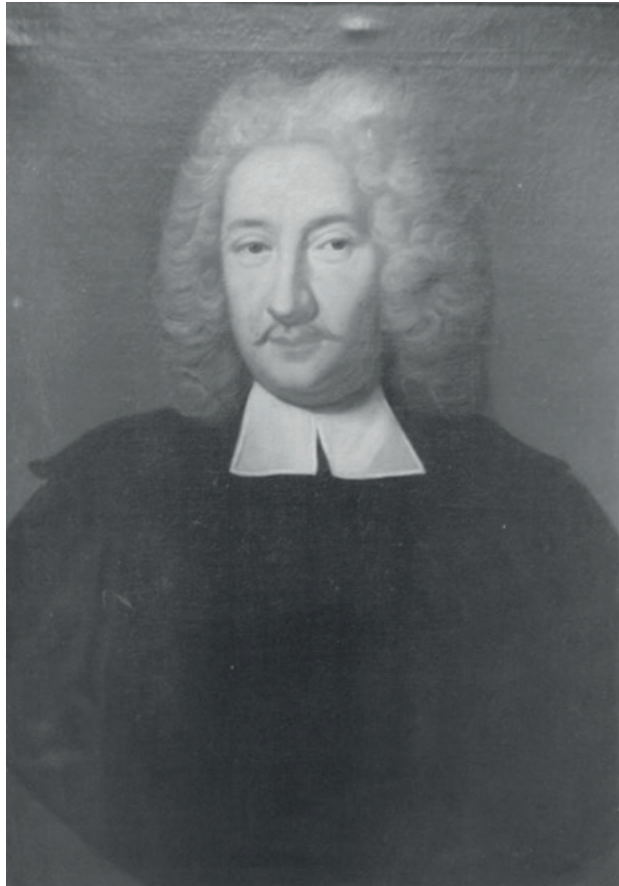
Förord

Denna upplaga av Västerås stiftshistoriska sälls-kaps småskriftsserie handlar om några personer som haft stort inflytande och betydelse, antingen lokalt eller i stort, för Svenska kyrkan.

Människor gör avtryck på olika sätt, oavsett om det är som pedagog med särskild omsorg om de fattigas barn, psalmförfattare eller grundare av ännu fungerande kurort.

Ett tack är på plats i ett förord till de som bidragit med gedigna uppsatser om bemärkta stiftshistoriska personer som skapar förväntningar att flera ska bidra med intressant lokalhistoria i ett stiftshistoriskt sammanhang.

Britas Lennart Eriksson
Prost, ordförande

Andreas Kalsenius
1688-1750
Biskop i Västerås stift

av
Hans Fredrik Silén
Peter Stillnert

Inledning

Andreas Olai Kalsenius var biskop i Västerås 1734-50. Förutom att han gjorde en aktiv insats som stiftschef, var han även en frikostig donator till olika institutioner och ändamål.

Bakgrund

Goda släktförbindelser tycks ha varit av nöden för den som i början av 1700-talet sökte sig till den prästerliga banan, i varje fall om han hade några ambitioner. Andreas Kalsenius var i detta avseende utomordentligt väl utrustad. Hans far, Olaus Kalsenius, härstammade från byn Kallsäby i Dingtuna utanför Västerås. En släkting, förmodligen en kusin till Andreas, som kom från denna by blev komminister i Västerås. Olaus hade en längre tid varit informator åt prostens i Hedemora, Elavus Skragges söner, innan han 1686 blev kyrkoherde i Söderbärke. Modern var Anna Rudbeckia, dotter till biskop Nicolaus Rudbeckius och sondotter till Johannes Rudbeckius. Hon var endast 15 år gammal då hon giftes bort med Laurentius Barchius som var son till prosten i Hedemora, Laurentius Petri Ferneboensis.

Barchius blev sedermera kyrkoherde i Söderbärke, och parets äldste son, Nicolaus, skulle få mycket stor betydelse för Andreas framtid: han blev theol. doctor, överhovpredikant och biskop i Västerås. Laurentius Barchius avled 1684; hans änka var 22 år gammal och hade 6 barn. Hon var emellertid så omtyckt bland sockenborna att de hos kungen och domkapitlet begärde att hon skulle konserveras trots att några ekonomiska skäl för detta inte förelåg.

Olaus Kalsenius sökte tjänsten, gjorde en provpredikan, antogs av församlingen och trolovades med Anna Rudbeckia, varpå domkapitlet bara hade att stadfästa utnämningen. De gifte sig 1686, och den 1/11 1688 föddes deras första barn, sonen Andreas. Han skulle med tiden få ytterligare 14 syskon, men de flesta dog redan tidigt. Brodern Eric blev dock pastor i Kolbäck 1726, men han avled innan han hunnit tillträda tjänsten.

Studietiden 1697-1716

Den tidigare uppfostran skedde genom informator i hemmet. Andreas tycks ha visat god begåvning. Redan vid nio års ålder blev han in-skriven vid universitetet i Uppsala och följde samma år sin femton år äldre halvbroder Nicolaus Barchius dit. Denne hade också till en början ansvaret för Andreas undervisning. Båda studerade för professor Johan Salenius, men sedan Nicholaus 1698 fullgjort sin magistergrad reste han utomlands och Andreas fortsatte för Magnus Arosenius Castovius till dennes död 1705.

Från 1703 bodde han hos, och studerade grekiska och litteraturhistoria för, Eric Benzelius. Han fick här som informator Anders Rhyzelius som med tiden blev biskop i Linköping och även är känd hävdatecknare. Han visade flit i sina studier och åhörde både offentliga och privata föreläsningar av sina professorer. Den första delen av studierna bestod huvudsakligen av språk, vilket gav honom en fast grund att stå på i de vidare studierna. Han läste hebreiska för docent Kempe.

Från 1708 började han läsa teologi och 1710 påbörjade han kursen för magistergraden. Hans avhandling "De Remoris Litterarum" framlades i två delar, den första 1712 för professor Elvius och den andra 1713 för Johannes Steuchius. Avhandlingen behandlar den humanistiska vetenskapen, och företeelser som verkar pådrivande och fördröjande på dess utveckling, samt gör jämförelser med de naturvetenskapliga disciplinerna. Av särskilt intresse, med tanke på Kalsenius senare verksamhet, är det stycke (I-VII) som ägnas åt maecenatskaps stora betydelse.

Efter det att han 1713 erhållit magistergraden ville han fortsätta sin utbildning vid utländska universitet. Det var vid denna tid mycket vanligt att man gjorde sådana resor, då man ansåg att högre studier inte kunde bedrivas i Sverige. Kriget lade emellertid hinder i vägen för resan, då fientliga fartyg störde förbindelserna över Östersjön. Kalsenius fick därför stanna i Lund, där han togs emot av biskop Mattias Steuchius, senare ärkebiskop, vars dotter var gift med Nils Barchius. Mycket tyder på att han här blev påverkad att ägna sig åt kyrkan.

Samma år återvände han till Västerås där han fick uppehålla lektoratet "Eloquentiae et Poeseos" (Vältalighet och poesi) vid gymnasiet under nådeåret efter innehavarens död. Efter vikariatets slut ansökte han om något av de vakanta theologiae lektoraten och uppfördes också på förslag i två fall. Han stod också på förslag till två pastorat på landet, men blev inte utnämnd. Våren 1716 ansökte han om det vakanta rektoratet och kom även här på förslag.

Vägen till biskopsstolen 1716-1734

För den unge Kalsenius bör svårigheterna vid denna tid ha syntts så gott som oöverstigliga, men mitt i dysterheten väntade en överraskning. Helt oväntat kallades han nämligen att vara hovpredikant åt "Hans Excelience", riksrådet greve Gustav Cronhjelm. Det är oklart om Kalsenius verkligen ville ha den tjänst som här erbjöds honom, men den var ytterst välkommen eftersom den utgjorde hans enda möjligheten till utkomst och Kalsenius torde ha haft det ekonomiskt svårt vid denna tid.

Han prästvigdes nu i Västerås av dåvarande biskopen Dr. Mattias Iser, tredjedag pingst 1716. Nu tycks Kalsenius ha turen på sin sida, för efter en mycket kort tids tjänst hos riksrådet kom en ny överraskning. Han kallades av generalmajor, greve de la Gardie, att vara pastor vid Dalregementet eftersom företrädaren blivit befordrad till ett pastorat. För Kalsenius skulle detta alltså bli den tredje miljön på mycket kort tid. Från att i början av året ha varit totalt oviss om sin framtid, måste han nu ha sett betydligt ljusare på tillvaron. I september 1716 tog Kalsenius avsked från hovet och begav sig omedelbart till Uddevalla, där hans regemente var förlagt.

Under första delen av år 1717 återvände regementet hem till Falun och Kalsenius följde givetvis med. Då hans far just hade dött var hemkomsten extra lämplig eftersom han kunde hjälpa sin mor under hennes änke- och nådeår. Församlingen ville också att Andreas skulle efterträda fadern men hans meriter var i domkapitlets tycke alltför svaga så han kom endast i tredje förslag till tjänsten.

Lugnet hemma hos mor byttes dock raskt mot en ny "campagne". I september 1718 då Karl XII anföll Norge fanns Kalsenius på plats hos sitt regemente under några svåra månader. Vid slutet av samma år återvände regementet till Sverige sedan konungen skjutits. Under år 1719 delade Kalsenius sitt regementes strapatser kring Stockholm för att sedan 1720 förläggas vid Gävle. Kommenderande generalen Milton antog här Kalsenius som stabspräst och hans förhållanden förbättrades betydligt: han fick privat kvarter och "spisa vid generalens bord."

Efter en kort tid i Gävle kom så nästa steg i karriären för den unge pastorn. Han kallades av drottning Ulrika Eleonora att bli pastor vid Drabanterna för att efterträda Andreas Rhyzelius vilken blivit biskop i Linköping. Kalsenius halvbror Nils Barchius var vid denna tid överhovpredikant och kan ha gjort sitt inflytande gällande för att hjälpa sin bror. Men vi får kanske inte helt bortse från att Kalsenius faktiskt redan gjort sig en karriär som prästman och med ganska rask takt kommit närmre de höga höjderna.

Sommaren 1720 tillträdde han tjänsten vid Drabanterna och det verkar som om han skött sin syssla till stor belåtenhet. Han gjorde också jämte de övriga hovpredikanterna varje halvt år tjänst vid hovet. Men redan 1721 blev "lif-Corpsen" reducerad och ställdes efter 1691 års stat. Detta innebar att Kalsenius som den yngste pastorn skulle bli arbetslös.

Detta förhållande skulle kunna ha satt Kalsenius på bar backe men så blev nu inte fallet. En dag då Kalsenius gjorde tjänst inför deras Majestäter talade kungen själv om för honom hur situationen var. Majestätet uppmanade honom att inte oro sig för framtiden, eftersom kungen redan hade funnit en uppgift för honom. Han skulle som förr ständigt uppvakta vid hovet till dess att någon annan lösning syntes.

Samma år insjuknade Kalsenius, i februari månad, i en häftig 'colique'. Denna gjorde att han var bunden till sängen fram till slutet av

maj följande år. Trots sin sjukdom blev han befordrad till ordinarie hovpredikant. Nyss uppstigen ur sjuksängen tillträdde Kalsenius ordinarie hovpredikanttjänsten i juni 1722. Samma år förlovade sig Kalsenius i sin egen frånvaro med Elisabeth le Moine. Hon var en kvinna som han aldrig hade träffat men genom ett pålitligt rykte var välbekant med. Det följande året vigdes de vid Garpenbergs bruk, av prosten i Husby, professor Elof Holstenius. Enligt befintliga källor tycks äktenskapet ha utvecklats synnerligen väl.

Halvbrodern Nicholas Barchius tillträdde 1725 kyrkoherdetjänsten vid S:t Nicolai församling i Stockholm, d.v.s. Storkyrkan. I och med detta uppdrog konungen åt Kalsenius praesidium i Hovkonsistoriet samt dispositionen över hovuppvaktningen. Dessutom erhöll han även överhovpredikantlönen och bostaden. Av en för oss okänd anledning höjdes denna lön vid Kalsenius tillträde från 25 plåtar till 100 plåtar. Denna förunderliga ynnest från konungen följdes av ännu en: Kalsenius fick som gåva av konungen 1200 riksdaler. Anledningen till detta sades vara de höga levnadsomkostnaderna i Stockholm. Dessa förmåner var dock inte de sista. Då Kalsenius år 1726 ansökte om befordran till S:t Jacobs församling fick han så nådigt utslag, att kungen dels gav honom överhovpredikantsfullmakt, dels en årlig tillökning på 300 riksdaler. Denna tillökning kom då från kungens egen stat. Till allt detta skall också läggas det att Kalsenius följde kungen på så gott som alla dennes resor.

1730 erhöll Kalsenius ytterligare två hedersbevisningar. Han blev teol. dr. i Greifswald, samt, då halvbrodern blev biskop i Västerås, kyrkoherde vid Storkyrkan. Dessutom behöll han sin tjänst som överhovpredikant. Han förestod alltså båda sysslorna och han presiderade även i både hov- och stadskonsistoriet. Tjänsten vid Storkyrkan tillträdde Kalsenius i maj 1731. Därmed blev han också biktfader för kungen och drottningen.

Denna ställning hade sina problem. Konungens affär med hovdamen Hedvig Taube, som upphöjdes till kunglig maiträss, skapade motsättningar mellan kungen och drottningen och måste ha gjort hans roll

som själasörjare lika viktig som svår. Hur han löste det går inte att avgöra, men han tycks i varje fall ha väckt kungens belåtenhet för han kom att bli en av dennes bästa vänner, och han blev rikligt belönad. Huruvida man av detta skall kunna dra slutsatsen att han givit sin välsignelse till det kungliga snedsprånget (eller t.o.m. förrättat en hemlig vigsel) är ovisst. Vänskapen kan också ha berott på deras ömsesidiga intresse för jakt, ett nöje som Kalsenius senare under sin biskopstid skulle bedriva med mycket stor iver, så att han mestadels var bosatt på landet.

I juli 1731 for kungen till Kassel och Kalsenius befalldes att som överhovpredikant följa med på resan. Man avreste från Stockholm den 6 juli och första etappmålet var Ystad. Därifrån seglade sällskapet till Warnemünde och härifrån for kungen en väg till Hessen, medan Kalsenius m.fl. befalldes att resa via Rostock, Hamburg, Zell, Hannover, München för att så nå fram till Kassel. Under denna resa gjorde Kalsenius och hans sällskap längre uppehåll i Rostock, Hamburg och Hannover. På dessa platser träffade Kalsenius samman med diverse lärda herrar t.ex. professorn i teologi i Rostock F.A. Aepinus, och överhovpredikanten Carpzovius i Hannover. Under tiden i Kassel predikade Kalsenius fyra gånger för kungen och diverse furstar och landgrevar.

Fritiden, som förmodligen var övervägande, tillbringade Kalsenius framför allt tillsammans med professor Crouzas och pastor Friedrich Schlosser, föreståndare för den unga lutherska församlingen i Kassel. Denna vänskap ledde till att Kalsenius av kungen utverkade bygghjälp till en kyrka åt församlingen om 4.000 riksdaler, fri tomtmark till kyrkan, gratis tegel, kalk och nödvändigt trävirke. Dessutom påbjöd kungen rikskollekt Sverige till hjälp åt denna församling. Till Sverige återkom Kalsenius i början av november.

I februari 1733 avled halvbrodern Nicholaus Barchius hastigt, och då det skulle bli biskopsval i Västerås riktades ögonen mot Andreas. Vid valet kom Kalsenius dock endast på tredje plats med 124 röster. Domprosten i Västerås, Petrus Georgii Tillaeus, erhöll 156 röster och

Eric Alstrin 141. Man kan förmoda att Kalsenius inflytande vid hovet fällde utslaget till hans fördel.

Biskopstiden 1734-50

Som biskop skulle Andreas Kalsenius styra sitt stift med fast hand. Ett av hans sätt att skaffa sig en god kontroll var att han höll prästmöten varje år. Han fordrade då att alla präster skulle vara närvarande.

Prästmöten hade tidigare hållits med långa mellanrum (11-14 år), men i ett brev till Västerås domkapitel år 1735 påpekar Kalsenius det otillfredsställande i detta förfarande och föreslår att prästerna skall sammankallas varje år vid påsmässan. Vid denna tid kunde nämligen också allmogen om den så ville, åhöra mötesförhandlingarna och resorna underlättades för prästerna i de nordliga dalaförsamlingarna. Men han ägnade sig också åt att visitera församlingarna och han besökte alla församlingar i stiftet. Visitationerna ville han helst hålla vår och sommar eftersom det då var lättare att inspektera kyrkobyggnader och prästgårdar. Vidare ansåg han att han då kunde bättre förhöra församlingsborna i deras kristendomskunskap.

Dessutom tillträdde pastoraten i maj, så han kunde vid denna tid även förrätta installationer. I norra Dalarna fick han dock göra visitationerna på vintern eftersom det inte fanns vägar utan bara ridstigar. Så var t. ex. fallet Västerdalarna. Visitationerna tycks ha företagits kontraktvis, i alla fall i de avlägsnare delarna av stiftet. Hela Västerdalarna, från Floda till Lima-Transtrand, visiterades under loppet av tre januariveckor 1744.

Vid visitationerna deltog, förutom biskopen själv, konsistorienotarien, dennes biträde och ett antal präster. Biskopinnan medföljde också ofta. Särskilt tycks han ha intresserat sig för församlingsbornas undervisning. Han var mycket noga med att barnen endast skulle undervisas av personer som examinerats av pastor. Kontraktsprestarna uppmanades att inlämna förteckningar över sådana personer. Detta motiverar han med att även bland dessa fanns många som var påverkade av "skadliga villosatser". Han uppmanade också föräldrarna att i görligaste mån skicka sina barn till skolorna. Där detta var helt

omöjligt, strävade han efter att upprätta nya skolor och tillsätta skolpräster.

Våren 1736 gjorde han en visitationsresa som bl.a. omfattade Orsa och Särna, då den nordligaste församlingen i stiftet, som 1644 införlivats med Sverige genom ett initiativ av prosten i Mora och landshövdingen i Falun. Han fann här att innevånarna i Idre by, tre mil norr om Särna, vintertid ofta uteblev från kyrkan på grund av snöhinder och att kyrkoherden av samma skäl inte kunde sköta undervisningen i Idre på ett fullgott sätt då han också var invalidiserad till följd av ett slaganfall. För att förbättra denna situation föreslog Kalsenius att en skolpräst skulle placeras i Idre för att sköta gudstjänsterna och undervisningen där. Boställe kunde församlingen tillhandahålla, men lönen fick kronan stå för. Det tycks emellertid ovisst om förslaget gick i verkställighet. Möjligen ville man inte ytterligare belasta kronan som redan hade stora utgifter för de nordliga dalaförsamlingarna.

Ett liknande problem stötte han på i Orsa som han visiterade vid samma tillfälle. Här gällde det finnarna, som bodde på ända upp till tolv mils avstånd från kyrkan. Han föreslog nu att skolprästen i Orsa skulle få utökade befogenheter och åläggas att vistas i finnmarken två à tre månader vår och höst och sköta förrättningar och undervisning av barnen.

Men inte bara den lägre utbildningen var föremål för hans omsorger. Han gjorde också flera värdefulla insatser för Västerås gymnasium där han inrättade en botanisk trädgård i undervisningssyfte och lät provinsialläkaren i staden undervisa i botanik. Trädgården finns fortfarande kvar på samma plats, nordost om domkyrkans kor. Linné lär vid ett besök i Västerås ha uttryckt sitt gillande av biskopens åtgärder. Kalsenius ålade också lektorn i matematik att företa nattliga exkursioner och undervisa djäknarna i astronomi och han uppmanade lärarna att läsa tidningarna med sina elever för allmänbildningens skull. Han donerade vidare pengar till gymnasiet, att utdelas till framgångsrika studerande. Även skolan i Sala tycks ha haft anledning att känna tacksamhet till honom. Det är därför inte förvånande att

de främsta sorgeyttringarna vid hans död, julafton 1750, kom från gymnasiet. Vid begravningen höll lektorerna Herweghr och Sundius minnestal på svenska och latin och det skrevs även minnesverser på hebreiska, latin, grekiska, franska, spanska, italienska, engelska och naturligtvis svenska.

Någon älskad fader för sitt stift blev Kalsenius ändå inte. Han var otvivelaktigt en mycket intelligent och handlingskraftig person, men detta förde med sig en rätt hög grad av maktfullkomlighet. Ett målande exempel på hur han uppfattades av dem som hade med honom att göra är när landshövdingen i Västerås förklarar de besvärligheter som förekom vid kronprinsparets besök i staden 1744. Det uppstod då en viss oreda därför att kronprinsessan av hovfurir Marteus inkvarterades i biskopsgården och landshövdingen säger att han inte kan tänka sig att hovfuriren skulle ha gjort detta "där han icke af Hr Biskopen därtill blifvit intalt." Vidare hade landshövdingen begärt att director musices Roman skulle uppföra musik vid middagen med hjälp av gymnasister. Biskopen avslog hans begäran och samlade i stället ihop musikanter från andra orter, men när Roman anlände förbjöds han av biskopen att uppföra någon musik alls.

Det uppstod också meningsskiljaktigheter mellan honom och landshövdingen om sysslomannatjänsten vid hospitalet samt om förvaltningen av hospitalets överskottsmedel. När det gäller det senare anlade biskopen ekonomiska synpunkter. Han ville att medlen skulle sättas in i Riksens Ständers Bank och på så sätt skyddas. Beträffande sysslomannen ville landshövdingen ha en särskild sådan medan Kalsenius ansåg det bättre att en av stadens präster förordnades och att en hospitalsbokhållartjänst inrättades. Striden pågick under en längre tid och Kalsenius tycks ha använt sig av en förhållningstaktik så att han på grund av täta resor inte kunde delta i hospitalskommissionens sammanträden. Landshövdingen klagar bittert över biskopens oresonlighet.

En annan som han uppebarligen kommit på kant med var kronprinsessan Lovisa Ulrika. I ett brev till sin bror, Fredrik den store av

Preussen, betecknar hon Kalsenius som ”den störste skurk på jorden”.

Det var säkert inte någon trevlig upplevelse att komma i konflikt med Kalsenius. Han var erkänt lättretad och hade en skarp tunga. Dessutom var han en skicklig talare och en utmärkt debattör, skolad i de uppsaliensiska disputationerna. Samtidigt kunde han vara både sällskaplig och vänlig.

Det var främst den hårda sidan av hans personlighet som gjorde att han inte blev populär, för hans åtgärder tycks i allmänhet ha varit förnuftiga. Han opponerade sig också mot det förhärskande gunstlingssystemet och motsatte sig dess inflytande på prästtillsättningarna i stiftet, trots att han själv var ett av de bättre exemplen på ett sådant system.

Donationer

Kalsenius var en förmögen man och han hade inga barn. Han tycks inte ha varit någon särskild vän av sin släkt. Svågern, Gabriel Sevallius, som var prost i Rättvik, var en av de präster i stiftet som opponerade sig mot honom, och redan vid det första prästmötet Kalsenius höll, ville han avlägsna honom från vice preses-posten, förebärande hans dåliga hälsa.

Sin förmögenhet tycks han ha fått, dels genom arv, dels genom kungens frikostighet. Hans hustru bör också ha kunnat bidra, då hon var dotter till disponenten på Garpenbergs bruk. Båda de större donationerna är gjorda av makarna gemensamt. Båda makarna var utpräglat ekonomiskt sinnade och ibland tycks det bästa adjektivet vara "gnidiga". Vissa uppgifter gör också gällande att Kalsenius vid 1747 års riksdag skall ha sålt sin röst dyrt.

Hälsobrunnen vid Sätra by inköpte Kalsenius i stark förfallett skick 1744 och tre år senare upprättade han ett donationsbrev enligt vilket anläggningen efter hans död skulle tillfalla Uppsala universitet. Avsikten var att den redan från donationsdatum skulle tjäna som ersättning för 'nosocamiet' i Uppsala, dvs. föregångare till Akademiska sjukhuset som skulle ge medicinstuderande tillfälle att studera olika

sjukdomar och få praktik, då detta var stängt under sommaren. Han lade ned stora summor på att rusta upp brunnen och inrättade ett lasarett där ett antal medellösa sjuklingar, som kallades "herr Biskop-ens fattiga", skulle vårdas. Dessa skulle utväljas från Västerås stift och kunde vara 25-30 stycken. De fick gratis logi, medicin och vård, samt en kontant summa till mat ur biskopens kassa. Insamlingar gjordes också bland de rikare brunngästerna. Det var således en rätt omfattande social verksamhet som Kalsenius ombesörjde. Sätra brunn låg honom också varmt om hjärtat. Sommartid tycks han huvudsakligen ha residerat där, i det hus som ännu kallas biskopsgården. Efter hans död fortsatte änkan att tillbringa somrarna där och hon avled i Sätra brunn 1773.

Han gjorde allt för att stärka brunnen och anseende. 1744 vände han sig till kung Fredrik och bad att den nyinstiftade serafimerorden skulle beskydda Sätra brunn. Detta utföll kanske inte helt till hans belåtenhet. Vid en inspektion som ett antal serafimerriddare gjorde vid brunnen, uttryckte de visserligen sitt gillande av biskopens åtgärder och lovade att beskydda och befrämja den, men det stöd de gav bestod i att de framställde en rad förslag, vilka, även om de var förnuftiga, skulle kosta Kalsenius rätt mycket att genomföra. Han hade själv inte varit närvarande vid inspektionen, vilket kanske var tur, med tanke på hans korta humör. Han svarade i stället i ett brev som även det är hårt i tonen och avvisade de flesta av kraven som ogenomförbara. Han förklarade också rent ut att han inte hade vare sig råd eller lust att lägga ned så mycket pengar. Han lovar dock att om han fick leva, skulle han använda "hvad Gudi beskär", till understöd åt de fattiga. Han dog emellertid året därpå.

Kalsenius andra stora donation gick också den till Uppsala universitet. Det gällde inrättandet av en ny theologie professur. Denne professor skulle sysselsätta sig med att "vindicera Prae Nationes Theologicus samt synnerhet våra många fritänkares såsom Atheorum, Naturalistarum, Deistarum, scripturariorum Indifferentisterium och andra dylika villfarelsers grundliga vederläggande." Han skulle i detta ämne varje år utge en traktat. För detta ändamål donerade Kalsenius

84.000 daler kopparmynt med förbehållet att han och hans fru skulle erhålla avkastningen så länge de levde och att professuren till dess skulle bekostas på annat sätt. Vidare föreslog han att tjänsten skulle ha ett prebende och Funbo nämndes. Detta tillstyrkte Kungl. Maj:ten utan att säga något bestämt. Innan sin död satte biskopinnan in ytterligare 6.000 daler i kapitalet, så att det blev jämnt 90.000.

Idén till professuren var hämtad från England. Det nämns uttryckligen att den skall ha likhet med Boyles och Momers i Oxford. Filosofen Robert Boyle hade 1691 i ett testamente donerat medel med en avkastning på £50 per år till avlöning åt en lärd andlig eller en församlingspräst i London för att årligen i någon av stadens församlingskyrkor åtta gånger predika för att "bevisa den kristna religionen against notorious Infidels viz. Atheists, Theists, Pagans, Jews and Mohametans." Han skulle inte befatta sig med några kontroverser mellan kristna. Boyles avsikt var att motverka den ateism som spred sig i landet, som en följd av Spinozas och Hobbes filosofi. Kalsenius hade under sin tid som biskop ivrigt bekämpat den kristendomskritik som byggde på förnuftet. The Boyle Lectures blev mycket lyckade tack vare en extra donation av ärkebiskop Tenison. Den förste som höll dessa predikningar var Richard Bentley och hans utläggning skall ha varit sådan att ateismen övergavs som ohållbar eller, som han själv sade: "ateisterna höll tyst efter detta och sökte skydd bakom deismen."

Kalsenius tycks också ha varit emot pietismen, men professuren var, i likhet med Boyles donation, inte riktad mot denna. Möjligen kan han ha varit påverkad av sin kollega i Strängnäs, Eric Alstrin, vilken förordade en mild linje mot pietisterna.

De två första innehavarna av professuren utsågs av Kalsenius och hans maka. Den förste var professorn i teoretisk filosofi, Nils Wallerius, och den andre teol. adj. Erik Vinmark. Den senare betraktades allmänt som ett svagt namn. Professuren har numera omvandlats till professur i jämförande religionshistoria.

Sammanfattning

Andreas Kalsenius erbjuder en mångfacetterad och på många sätt intressant personlighet. Han var utomordentligt dugande, en god talare och predikant och en mycket dugande organisatör. Han var också mycket väl medveten om sin förmåga, vilket ledde till att han mycket ofta har uppfattats som maktlysten och dominerande. Hans intresse för sina stiftsundersåtars väl var mycket starkt och han tog allvarligt på sitt ansvar som hela stiftets herde. Vid sina visitationer lade han mycket stor vikt vid sina församlingsbors undervisning i den kristna tron och han stödde undervisningen på alla nivåer, från byskolor till universitet. Men samtidigt som han kunde vara slösande frikostig kunde han visa en veritabel småsnålhet och han förväntade sig tack för vad han gjorde. Han var den som bestämde; det var bara att tacka och ta emot. Det han gjorde och bestämde är väl ägnat att väcka beundran och gillande, men det sätt han gjorde det på är inte ägnat att väcka sympati.

Litteratur

- Alstrin, Eric. Ett godt samvets vittnesbörd/uti en christelig LikPredikan, Kongl. Maj:ta Troman och Biskop öfver Westerås stift, Then Högwördige och Widtblömte nu hos GUD evinnerligen salige, Herr Doctor Andreas Kalsenius, som uppå sit 63 ålders år om Jule-Aftonen 1750 i Herranom afsomnade blef uti en högt ansenlig och Folkrik Församlings närvaro, med anständig heder, uti Westerås Domkyrkio then 19 Febr. 1751 Begravnen. Wästerås u.å.
- Asp, Mattias Justa parentatia Memoriae Reverendissimi Patris ac Domini. Dr. Andreae Kalsenii. Uppsala.
- Groot, Ch. Skyldig Fägnad bevist då de Höglärde Herrar Mag. Andreas Kalsenius och L. Friedericus Anagrius med beröm undfingo sin Lagerkrantz uti Uppsala den 21 Maii 1713.
- Herweghr, Daniel Åminnelsetal öfer Hans Kongl. Maj:ts Troman och Biskop öfver Vestmanneland och Dalarne, Högwördige Herren Dr. Andreas Kalsenius Wästeras u.å.
- Kalsenius, Andreas De Remoris Litterarum I, Praes. Petrus Elvius 27.5. 1710 Uppsala; De Remoris Litterarum II, Praes. Joh. Steuchius 15.5.1713 Uppsala.
- Kalsenius, Andreas En Sann Gudsfruktan... Predikan vid riksdagens avslutande 22.8. 1741 öfwer 1 Sam. 12:24 Stockholm 1742.
- Kalsenius, Andreas Likpredikan ö. Bisk. Swen Cameus Stockholm 1730-
- Kalsenius, Andreas Ungdomens skyldighet... Predikan 1 sönd. e. Trettondedagen. Stockholm 1724.
- More, Louis Tr. The life and Works of the Honourable Robert Boyle. New York 1944.
- Muncktell, Joh. Pr. Westerås stifts Herdaminne I-II. Uppsala 1843.
- Sundius, Johannes Ad Justa ut Parentatia. Wästerås u.å.
- Sundius, Johannes Oratio Parentatis. Wästerås u.å.

Svenskt Biografiskt Lexikon Bd. XX ss. 601 ff.

Minnesverser:

Annerstedt, Daniel	Natio Westmanne-Dalecarlia
Bergklint, Olof	Rabenius, Olof Ingelsson
Bredenberg, J.	Rhyzelius, Andreas, Olof
Johansson, Abraham	Schedwin, Joh. Danielsson
Lindblom, Is.	

Resliga gestalter i liten dalakyrka

Två profiler i Hosjö kapell

av

Torvald Bergwall

Jesper Svedberg

Med all säkerhet stod 10-åringen och tittade på när stock lades vid stock, sten vid sten. Han hade ibland sprungit, så gott han nu kunde det med ett skadat ben, ibland klumpigt hoppat på tuvor och dikesrenar, ibland stannat och forskande böjt sej ner för att se närmare på överraskningar i gräset. Han var ung men anade Guds finger i naturens uppenbarelser. Lite svettig var han när han kom fram. Det var ändå en god bit från Sveden, som var hans hem, hit till Tallbacken i Hosjö där en efterlängtd kyrka nu byggdes.

Året var 1663. Sakta restes väggarna medan kopparbergsmän och lönnemossabönder kröktes av de tunga lyften. De satte sej ned emellanåt. 10-åringen passade då på att samtala med dem. Han berättade om vad han varit med om så att de skulle förstå varför han kom dag efter dag och var så intresserad av kyrkbygget. Kanske beskrev han för de smått förstummade lyssnarna hur han brukade se änglar fara upp och fara ner för de lagda timmerstockarna som om de helgade bygget vartefter det framskred.

– Och vet ni varför jag inte kan gå riktigt, varför jag haltar?

Han berättade för dem om kvarnrännan därhemma på Svedens gård.

– För tre år sedan, sa han med gråten i halsen, ramlade jag i rännan.

Jag höll på att drunkna. Jag tror att djävulen ville det. Ingen annan skulle vara mer intresserad av min död än han!

Kyrkbyggarna såg förskräckta ut och ville nästan hålla om den lille i en tröstande gest.

– Men, sa pojken på sitt falumål, jag fick syn på en ängel! När jag låg i rännans vatten och det var svart för syna lyfte en ängel upp mej. Så vart jag räddad! Dä ä sant!

– Oj oj, menade kyrkbyggarna, du är redan som en predikant du, fastän du är så liten. Du predikar om det du varit med om. En sann predikant är du. Det är nästan så att du ger oss inspiration och kraft till att fortsätta med kyrkan.

Och så reste de sej och arbetet tog vid. Sinsemellan kommenterade de pojkens berättelse och de bekräftade nickande änglarnas närvaro.

Tänk om de redan då fått höra den blivande biskopens vers:

*Guds änglar från vår barndomsdag
Oss följa och bevara.*

*De lägra sig kring var och en
Som fruktar Herren gärna,
Och deras hjälp är icke sen
Mot dem som ont oss ärna.*

(språklig dräkt i vers 1-2 i psalm 142 i 1937 års psalmbok).

Det är självklart, att Jesper Svedbergs porträtt skall hänga i Hosjö kyrka. Den lille parveln med änglaupplevelsen på Svedens gård blev med tiden en kraftfull gestalt i vår svenska kyrkohistoria.

Porträttet förmedlar en trygg och självsäker gestalt. Lite godmodigt ser han på betraktaren. Det är som han ville säga något:

– Mitt liv har haft väldiga framgångar. Jag, som var nära att ryckas undan denna värld redan som liten! Jag stod här ofta och såg på när Guds hus restes. Jag var förundrad och glad. Hosjö kyrka blev mitt hjärtas kapell.

Kanske fick jag redan här som 10-åring kraften till allt som sedan blev mitt liv.

När jag möter hans blick från väggen i Hosjö kyrka blir jag berörd. Det är en vänlig blick, stadig och fast. Jesper Svedberg bar livet igenom en outtröttlig tillit till Gud. Men en rynka i hans panna gör mej nyfiken. Är den en snygg markering för att den fromme också har att

möta motstånd? Att tider av personlig framgång når fram till avgörande slag på livsscenen?

Jag hör honom fortsätta:

– Mina framgångar i kyrkans och konungens tjänst sågs hos somliga med oblida ögon. Att jag blev motarbetad i psalmboksarbetet tog mej hårt. Och att biskopsgården i Skara brann ned med hela mitt bibliotek och mina ännu otryckta skrifter var en ofattbar förlust...

– Men nyttig var läxan: förhäv dej inte! Men nog hade djävulen ett finger med i olyckorna lika visst som att änglarna har varit med mej genom livet.

När jag står i Hosjö lilla kyrka, vars enkelhet gör den mycket vacker, och ser på Jesper Svedbergs porträtt och liksom hör vad han säger, vill jag ta reda på mer om honom. Lite stolthet känner jag över att denne andlige rese kommer härifrån. Vem var han?

Svedens gård utanför Falun är en gammal bergsmansgård, då knuten till Korsnäs hytta. Med skogen som fond och det öppna, lite kuperade landskapet ned mot Hosjön och längre bort sjön Runn bjuder oss den lilla gården intressant historia. Här föddes Jesper Svedberg den 28 augusti 1653.

Han var son till bergmästaren Daniel Isaksson och hans hustru Anna Pedersdotter Bullernaesia, dotter till kyrkoherden i Svärdsjö, Petrus Bullernaesius. Det var en förnäm och förnämlig släkt runt Jesper. Där fanns t.ex. både biskop Otto Svinhufvud (vars stenaltare finns i Västerås domkyrka, bakom högaltaret) och skaldekonstens fader Georg Stiernhielm.

Svedens gård rymmer, inom parentes sagt, fler uppseendeväckande inslag i sin historia. Det var här som Carl von Linné gifte sig med Sara Elisabeth Moraea, dotter till bergsläkaren i Falun, Johan Moraeus. Bröllopsstugan står ännu kvar och är öppen för besök och ibland guidning. Linnés svärfar var Jesper Svedbergs systerson.

Efter sträng och tuktande uppfostran skulle ynglingen Svedberg via Falu trivialskola och Uppsala högskola småningom avancera till utbildning vid lärosätet i Lund. Egentligen skulle jag säga att avance-

manget var en nödvändig utväg efter mycket strul - inte minst p.g.a. exempelvis alkoholiserade lärare.

I Lund mottog Svedberg lärda kunskaper genom fr.a. professorn Pufendorf och god handledning av professorn i grekiska, Martin Brunner. Denne Brunner upptog den begåvade ynglingen sedermera i sitt hem i Uppsala och gav honom förtroendet att vara informator för hans son.

Hos Brunner kom Svedberg, som i Lund antagit världsliga vanor i klädsel och åtbörder, att först bli varse hur illa jordisk han blivit. Han skriver själv i sin ”Lefwernes beskrifning”:

– Jag hade i Lund blivit världslig liksom andra mina gelikar. Jag lade mig till med en lång svart peruk – svart och lång var jag själv – jämväl en stor och lång värja och franska axelgehäng, som de världsliga brukade.

När han så kom till professor Brunner i ärendet att söka ett teologiskt stipendium och denne fick se honom slog han korset för sitt bröst ”och frågar, om jag ville bli präst, som var klädd så världsligt och på hovmanér?”

Kanske var det denna händelse som kom Jesper Svedberg, att mer koncentrerat ägna sig åt biblisk läsning och anta mindre utmanande apparition. Den bibliska och andliga fokuseringen gav honom syner och upplevelser utöver det normalt naturliga. Ernst Brunner berättar i sin bok Darra (om Jesper Svedbergs son Emanuel Swedenborg) följande angående andliga referenser hos Svedberg när denne tillträtt tjänst i Hoby kyrka utanför Skara:

”Just i hans kyrka märktes utslag av en extraordinär makt. Han företrädde ju det helga änglaämbetet i det rum där de heliga änglarna, med fötter och ansikten skylda, ropade till varandra ´Helig, helig, helig är Herren Zebaot.´...Så plötsligt det oförklarliga: Samma dag i kvällningen hördes mycket musik. Fast kyrkan nu var tom och ingen människa var därinne hördes röster tydligt sjunga gudeliga psalmer. En orgel spelade, men kyrkan saknade orgel. Det här berättats snart av alla i byn, stor som liten. Den nye pastorn var Jesper Svedberg. Alla hade hört samma sak. I den tomma kyrkan hördes en harpospelare. En orgel brummade. Änglaröster sjöng.”

Sådana händelser och därtill andra ”syner” uttryckte Svedbergs and-

liga erfarenheter och präglade hans liv. Bland annat berättar han om hur han fick ”skåda Herren ansikte mot ansikte och inta den eviga glädjen” då han steg in i den himmelska salen, som Gud själv öppnat för honom.

Jesper Svedberg blev biskop i Skara. Hans karriär hade dessförinnan innefattat hovpredikantsyssla, professur och rector magnificusämbetet i Uppsala. Konungen Karl XII hade stort förtroende för Svedberg. Bl.a. berättas det om hur kungen vid vistelse i Kungsör (Karl XII var ofta på sin kungsgård i Kungsör liksom sin far, som där lät bygga Kung Karls kyrka, som sedermera blev församlingskyrka) hade planerat en festlighet, en maskeradbal. När Jesper Svedberg fick höra det uppmanade han tjänstgörande hovpredikant att varna konungen för sådant tilltag i dessa allvarstider med krigsförberedelser (året var 1699).

Då hovpredikanten inte vågade, tog Svedberg till orda och sa till konungen: ”En maskerad är nu redan begynt i krigsrustningarna. Vi får se, vad för en ände den tar. Jag fruktar, att änden blir sådan, att Sverige aldrig glömmer de många blodiga skjortor, som då klädas. Gud låter ej gäckas sig.” Maskeraden inställdes....

Svedbergs oräddhet hade i konungsligt sammanhang redan tidigare yppat sig verbalt. Då reduktionen genomförts tog han till orda i en predikan i kyrkan med följande allvarliga harang, citerandes profeten Mika: ”I som sliten huden av kroppen på människorna och köttet från deras ben”. Då Svedberg hade många avundsmän (och fortsättningsvis kom att ha dem) var naturligtvis en av dem snart hos Karl XI med skvaller om denna predikan, som kungen hade gått miste om. Då lär kungen ha frågat: ”Bekräftade prästen sin predikan med Guds ord?” När han fick höra att så ändå var fallet, sa han: ”När prästen har Guds ord för sig och förhåller det redligen, har konungen intet att tala därpå.”

Han hade konungens öra. Men konungen hade också i Svedberg en orubblig stötta på grund av Svedbergs teologiska motivering för kungamakten. ”Av Gud haver han makten...” var Svedbergs fasta tro och uppfattning. När därför kungamakten reducerades efter enväldet

i 1720 års regeringsform, utropade han: ”Ingen Konung i hela den Heliga Skrift haver haft en så inskränkt makt”.

Jag nämnde att Jesper Svedbergs rynka i porträttet, som hänger i Hosjö kyrka, kunde röja motgångar i hans liv. Det kostade på, att vara populär i hovet. Om än utnämningarna duggade tätt, vändes de mot honom genom avundens hantlangare. De dyker ju alltid upp i medgångens solsken.

Sålunda kom småningom Svedbergs största nederlag. Han hade en idé om att göra en enda psalmbok för den Svenska kyrkan eftersom sådan inte fanns. Det var ett rejält arbete med detta projekt, i vilket ingick att inte bara samla in vad som fanns av goda andliga sånger utan också skriva nytt. Men han gjorde det, och presenterade för Karl XI slutligen ett gediget förslag. Kungen var inte sen att gilla Svedbergs psalmbok och efter att också prästerskapet vid 1693 års riksdag bifallit förslaget trycktes psalmboken.

Sedan kom chocken för Svedberg. Han berättar själv: ”psalmboken kom inte väl ut förrän oblidheten, obilligheten, argheten och avunden och dess upphov satan var framme och gjorde stort väsen och buller. Där var kätteri i den, där var en ny religion å färde. Riket skulle råka i större villervalla och olägenhet, än det var i Konung Carl den IX:s tid”.

Det blev alltså en rejäl opposition mot Svedbergs psalmer. Varför? Svedberg drogs till den framväxande pietismen. Eller var det så att den nya andliga rörelsen i Svedberg mötte en hjärtats åker som redan besåts med liknande, från kyrkans officiella lära lite annorlunda, andlig säd? Svedbergs personlighet med stark självuppskattning bidrog säkert till att många retade sej på honom. Svedberg förlorade både anseende och pengar på kuppen. Men hans andligt och fysiskt resliga gestalt behöll ändå sin spänst trots att han drabbades av fler olyckor. Bl.a. brann hans hem ned vid två olika tillfällen. När Brunsbo biskopsgård lades i aska gick också Jespers Svedbergs bibliotek och många av hans ännu otryckta manuskript om intet.

Prövad och luttrad – den fromme biskopen såg Guds finger i händelserna. Men han var övertygad om att Satan – ända från barn-
domen på Svedens gård – förföljde honom med illa anslag.

Jag begrundar porträttet av psalmdiktaren, professorn och biskopen där jag står i Hosjö lilla enkla kyrka. Hans liv blev otroligt innehållsrikt, hans namn levande genom tiderna och hans sång genljuder ännu. Vi kan med Svedberg både lovsjunga och be om ljus och frid.

*Lova Gud i himmelshöjd,
sjung med glädje, lust och fröjd.
Med hans änglar, glad och from,
lovsjung i Guds helgedom.
(Sv ps 6:1)*

*Herre, signe du och råde och bevare nu oss väl.
Herre, ditt ansikt i nåde lyse alltid för vår själ.
Herre Gud, dig till oss vänd och din frid oss allom sänd.
O Gud Fader, Son och Ande, dig ske pris i allo lande!
(Sv ps 77:5)*

Biografiska punkter

1. Född 1653
2. Gift 1683 med Sara Behm, fick med henne bl.a. sonen Emanuel Swedenborg
3. Gift andra gången 1697 med Sara Bergis
4. Gift tredje gången 1720 med Kristina Arhusia
5. Dog i Skara 26 juli 1735 (26 juli bär namnet Jesper i almanackan)

Inledningen till denna artikel (om pojken Jesper Svedberg, som tittar på när man bygger Hosjö kyrka) uttrycker min egen tanke på hur det kunde ha varit!

Anders Lundström

Hosjö kyrka, som restaurerades 1952 och som på Tallbacken lyser pregnant i falurött, ger besökaren och gudstjänstfiraren som stiger in i gudstjänstrummet förnämligt intryck av enkelhet och väsentlighet. Det är som ett evangelium, givet i hemskapad form till dalabygdens folk.

Till det bidrar inte minst Jerk Werkmäster i sin altarmålning: Jesus samlar hosjöborna runt sej och undervisar om den himmelska kärleken.

Werkmästers målning här illustrerar söndagsskola i dess bästa mening!

Hosjö och skola och pedagogik hör ihop! För mer än 225 år sedan (1793) dog bergmästaren Anders Lundström, som har kallats Hosjöbygdens andlige storman. Även denne reslige gestalt är, liksom Jesper Svedberg, porträtterad i kyrkan.

Låt mej kort berätta lite om honom.

Anders Lundström var bosatt på Lönnemossa gård i Hosjö. Han var född 12 maj 1711. Han hade alldeles särskild begåvning och klar-syn för pedagogik. Hans intresse för historia och matematik gav honom kunskaper, som han frimodigt och kraftfullt kunde utnyttja. Porträttet i Hosjö kyrka visar en nobel man vars stadiga blick röjer handlingskraft och målmedvetenhet.

Vid sidan av förberedelserna till en gemensam skola för moderförsamlingen Vika och annexförsamlingen Hosjö – ett företag som initierats av biskopen Andreas Kalsenius vid dennes visitation i församlingarna 1748 – vågade Anders Lundström satsa på egen skola för Hosjö. Anledningar fanns flera.

Bl.a. hade undervisning med hjälp av medel ur församlingens fattigkassa redan meddelats många barn. Det kan vi förstå av det klander, som Lundström utstod då man kallade hans verksamhet för ”onyttiga påfund”. Det var alltså fattigvården och undervisningen som var dessa ”påfund”.

Nåväl, Lundström fick upprättelse. Han åtnjöt småningom så stort förtroende, att han befullmäktigades att helt själv bestämma över fattigkassans överskott. Då passar han på!

Han lägger fram sin plan på egen skola för Hosjö. Han använde också tillfället till att skarpt kritisera de förmögna, hur de hellre ”använde hundrade daler på vällust och yppighet än tio daler till barnens Christeliga uppfostran”.

Förberedelserna sätts igång. Lundströms mening var, att överskottet i fattigkassan skulle kapitaliseras tills summan blivit så stor att räntan kunde avlöna en skolmästare.

När nu hela idén var på plats, gick naturligtvis allt inte utan stridigheter. Lundström kom att få kämpa mot både prästerskap och domkapitel och andra.

Skolstrid blev det framförallt mellan Vika och Hosjö.

Moderförsamlingens representanter avslög det omfattande och grundligt genomtänkta förslag som Anders Lundström utarbetat för den gemensamma skolmästartjänsten.

När sedan Lundström yrkar på egen skola för Hosjö inger vikaborna till biskop och domkapitel en skrivelse i vilken de ifrågasätter huruvida hosjöborna verkligen gått med på bergmästarens idéer.

Man kallar i skrivelsen Lundströms skola för ”barmhärtighetsverk”. Det låter onekligen som surt sa räven om rönnbären. Vad man tydligen var rädd för på vikahåll var att inte få vara främst i pastoratet: avundsjuka, helt enkelt.

Lundström svarar den 6 februari 1796 och redogör utförligt och sakligt för bakomliggande omständigheter och för viljan att få till stånd den egna skolan:

1. Avståndet till Vika är för stort.
2. Fattigdomen i Hosjö är så stor att barnen inte kan utrustas med matsäck för en dag, ännu mindre för en hel vecka, något som de skulle vara tvingade till om skolan låg i Vika.
3. Skulle gemensam lärare flytta mellan Vika och Hosjö och uppehålla sig ett halvår på vardera stället, skulle barnen under det ena halvåret glömma bort vad de lärt sig under det andra.

4. Då prästerna önskar en lärare som utför adjunkts göromål med predikan, sockenbud och skriftermål i moderskyrkan, blir skolundervisningen i Hosjö lidande.
5. Risken för kontroverser mellan Vika och Hosjö förstärks om skolan delas mellan församlingarna.

Argumenten kryddas med kraftiga angrepp, framförallt på prästerskapet.

Lundströms okuvliga vilja rönt framgång. Den 1 mars 1773 utfärdade Gustaf III ett brev vari tillstånd ges för Hosjö att grunda sin egen skola.

Bergmästare Anders Lundström kom att sätta sin egen prägel på undervisningens innehåll. Även om hans intention beträffande en utvidgning av skolämnena, så att barnen även skulle få lära sig historia och geografi, var en vilja åt rätt håll, kuvades den av konungen. Denne menade att det räckte med ”innanläsning och Christendom”.

Anders Lundströms pedagogiska förmåga var speciell. Han var mycket före sin tid på det området! Vi kan se det bara på den skiss han gjorde för undervisningsplanen av den 30 november 1773, bland annat:

- A) Barnen skall inte endast i själva läsandet undervisas och förkovras utan också genom tidigt frågande och svar lära förstå kristendomens stycken. Med enkla och begriplig ord och talesätt skall undervisningen bedrivas. Man skall vara övertygad om att eleven begriper.
- B) Måltidsrast och lektund skall finnas på schemat.
- C) Utan tvång och besvär, som på lek, helt fritt och kort, skall undervisning ges onsdags- och lördagseftermiddagar i ämnena geometri och ”mathesi applicata” för att därigenom läraren skall kunna utröna om någon elev har särskild håg för de matematiska vetenskaperna.

Lundström förespråkar också studiebesök (trodde vi de var vår tids idé?): ”Om sommaren kan... en Spatsergång ske på en tima allenast att betrakta sten och jordarter, åkerbruk, sätes, gräs- och trädslag, hö- och sädesbärgning. Byggnader, Wärkstäder, Hyttor, Rosthus, Grufvor...”

D) Ferier skall förunnas både lärare och elever.

Åke Frödin menar, i sin bok *Ur Hosjö äldre historia*, att detta förslag till undervisningsplan är en ”verklig pärla i församlingens kulturella historia”.

Vi kan i alla fall konstatera, att en skola redan på 1700-talet i Lundströms regi har en läroplan, som mycket väl skulle kunna representera skolan på 2000-talet. Framförallt gäller det synen på elevcentrering (att hänsyn skall tas till den enskilde elevens förmåga att ta till sej kunskap) samt att undervisningen skall vara begriplig för barnet. Utropstecken kan också sättas för Anders Lundströms idé om studier på plats, där eleven konkret kan se vad som sedan i teorin pratas om. Kände jag stolthet över att Jesper Svedberg kom från Hosjö församling, känner jag det kanske ännu mer över att en ”modern” skola formades i denna lilla kapellförsamling redan så tidigt som 1773. Hosjö bergslags Capells Enskilda Fattig Schola grundades av en energisk och envis bergmästare.

Till hans minne restes en sten där fattigskolan byggdes och där skola bedrevs ända in i vår tid. Stenen skapades av konstnären Kent Boholm och invigdes midsommardagen 1986. Den vill hedra Hosjöbygdens främste pedagog och andlige storman. Denne var i mycket före sin tid. Men jag tycker att hans omsorg om de fattigas barn framförallt är värd att hyllas!

Biografiska punkter

1. Född 12 maj 1711, död 31 januari 1793.
2. Fader: bergmästare Anders Lundström, mor Barbro Welamsdotter från Främsbacka, inte långt från Svedens gård (se uppsatsen om Jesper Svedberg).
3. Blev bergmästare vid Stora Kopparberget 1763.
4. Gifte sej 1739 med Magdalena Brandberg, fick fem barn.

Litteratur, som använts:

J Svedberg, Lefwernes beskrifvning.

G Hagelin, De som skrev våra psalmer, Verbum 1970.

Å Frödin, Ur Hosjö äldre historia, Falu Nya Boktryckeri 1935.

Den svenska psalmboken 1986.

E Brunner, Darra, Om Swedenborg, Bonniers 2017.

H Ahlberg/S Björklund, Dalarnas kyrkor i ord och bild, Kronvall information 1996.

Därtill muntliga berättelser och traditioner.

